

Robert Łoś*

Siła Brazylii we współczesnym świecie

The power of contemporary Brasil

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: power, ład międzynarodowy, źródła siły, armia, ekonomia, soft power

Keywords: international order, sources of power, army, economy, soft power

Abstrakt: *Pozycja Brazylii od końca XX wieku wzrasta. Wyznaczana jest ona przez przemiany we współczesnym ładzie międzynarodowym. Po reformach w Brazylii następuje wzrost siły tego państwa na płaszczyźnie ekonomicznej, militarnej i miękkiej siły. Brazylia ma szansę osiągnąć pozycję regionalnego mocarstwa wykorzystując zasoby siły, ale też dyplomację i zaangażowanie w budowanie wpływów poprzez instytucje.*

Abstract: *Brazil's position has been increasing since the end of the 20th century. It is determined by changes in the contemporary international order. The reforms in Brazil are followed an increase in the country's economic, military and soft power. Brazil has a chance to achieve the position of a regional power using its resources of strength, but also diplomacy and commitment to building influence through institutions.*

Wprowadzenie

Współczesna Brazylia jest państwem aspirującym do odgrywania istotnej roli na arenie międzynarodowej w skali globalnej. Państwo to

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0211-2415>, dr hab., Katedra Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Łódzkiego. E-mail: Robert.los@uni.lodz.pl

z uwagi na posiadane zasoby oraz możliwości ma szansę w multilateralnym świecie odegrać rolę globalnego gracza. Wszystko jest uzależnione od posiadanych zasobów, których Brazylii nie brakuje. Niestety zasoby nie są w stanie zrównoważyć braków w posiadanych umiejętnościach, co znacznie ogranicza możliwości wykorzystania zasobów siły. Przedmiotem tego artykułu jest określenie skali potencjalnej i możliwej do wykorzystania potęgi Brazylii nie tylko w aspekcie obszaru czy potencjału demograficznego tego państwa, ale również z wykorzystaniem zasobów ekonomicznych, militarnych i miękkich instrumentów oddziaływania. Znaczenie w tej sytuacji ma jest również polityka zagraniczna tego państwa, która charakterystyczna jest dla odpowiedzialnych mocarstw.

Artykuł jest próbą odpowiedzi na dwa główne pytania badawcze: czy Brazylia posiada i w jaki sposób jest w stanie wykorzystać swoje zasoby siły w zestawieniu z innymi państwami – liderami światowymi. Pomimo rosnących zasobów Brazylii, kraj ten z trudem buduje powiązania instytucjonalne z innymi krajami regionu, ale z uwagi na posiadaną potęgę może swe wpływy tworzyć zupełnie samodzielnie, niezależnie od postępującej instytucjonalizacji czy właściwie stagnacji w tym zakresie. Teoretycznym narzędziem zastosowanym do analizy powyższej kwestii jest metoda statystyczna, która pozwala zestawić wskaźniki okrajające pozycje Brazylii oraz metoda porównawcza.

W pierwszej części artykułu przedstawiona została charakterystyka współczesnego ładu międzynarodowego oraz określenie porównawczo wskaźników potęgi przez Brazylię: gospodarczych, militarnych i z zakresu soft power, realizowanych m.in. poprzez aktywność polityki zagranicznej czy dyplomacji publicznej. W kolejnym fragmencie omówione zostały środowisko międzynarodowe uwzględniające zakres stosowanej potęgi oraz udział Brazylii w rankingu wybranych regionalnych i globalnych graczy.

Współczesny ład międzynarodowy a potęga

Ostatnia dekada XX wieku przyniosła istotne zmiany w środowisku międzynarodowym i wydawało się, że nowy ład będzie oznaczał świat bez wojny, zwycięstwo demokratycznego porządku i dominację Stanów Zjednoczonych Ameryki¹. Szybko okazało się, że świat nie stanie się w oczeki-

¹ S.P. Huntington, *The Lonely Superpower*, «Foreign Affairs» 1999, vol. 2, s. 35–49. R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009, s. 10; H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York 1948, s. 104–125.

wany sposób stabilny, a zmiany mogą oznaczać modyfikację konfiguracji współpracy, rywalizacji a często wrogości między państwami².

W XXI wieku coraz bardziej widoczne były zjawiska utraty przez Zachód i Północ znaczenia na rzecz Wschodu i Południa³. Stawało się coraz bardziej widoczne, że głównym beneficjentem procesu globalizacji są państwa BRIC (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny)⁴. Stopniowo zwiększała się rola i autonomia regionalnych potęg, co ukazało fragmentaryzację systemu międzynarodowego. Można przyjąć, że niosło to za sobą tę cechę pozytywną, że dzięki wzrostowi regionalnych mocarstw, system międzynarodowy stabilizował się poprzez zaangażowanie państw uchodzących za odpowiedzialne⁵.

Kształtowanie nowego ładu międzynarodowego redefiniowało m.in. pojęcie siły państwa. W nauce o stosunkach międzynarodowych kategoria *power* należy do podstawowych i tak jak wiele innych jest wieloznacznie interpretowana⁶. Ta różnorodność oznacza, że trudno porównywać jej zakres i sposób oddziaływania. Te trudności skutkują powstaniem licznych i bardzo różnorodnych klasyfikacji czynników budujących potęgę państwa⁷. Nawet jeżeli określimy czym jest *power*, to wielka liczba czynników utrudnia właściwe jej określenie, tym bardziej, że funkcjonuje ona wraz z określeniami siła (ang. *force*), energia (ang. *energy*), moc (ang. *strenght*), wpływ (ang. *influence*), władza (ang. *authority*)⁸.

Możemy zatem uznać potęgę jako hipotetyczną zdolność państwa do użycia swych materialnych i pozamaterialnych zasobów w celu wykonania własnej woli bez względu na sprzeciw lub współdziałanie innych

² A. Touraine, *A New paradigm at for understand today's world*, Cambridge 2007, s. 1–2.

³ M. Hardt, A. Negri, *Imperium*, tłum. A. Kołbaniuk, S. Ślusarski, Warszawa 2005.

⁴ J.S. Nye jr., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Warszawa 2007, s. 63.

⁵ R. Posen Barry, *From Unipolarity to multipolarity: transition in sight*, [w:] G.J. Ikenberry, M. Mastanduno, W.C. Wohlforth (red.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge 2011, s. 317–342.

⁶ R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne. Zarys problematyki*, Warszawa 2005.

⁷ M. Pietraś, *Pozimnowojenny ład międzynarodowy*, M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin 2006, s. 307; M. Sulek, *Modelowanie i pomiar potęgi państw w stosunkach międzynarodowych*, «Stosunki Międzynarodowe» 2003, nr 3–4, s. 69–94; B. Fontana, *Hegemony and Power: on the Relation Between Gramsci and Machiavelli*, London 1993, s. 140.

⁸ A. Wójcik, *Dylemat potęgi: praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 49.

uczestników⁹. Siła jest związana z użyciem przez państwo zmobilizowanych w określonych warunkach zasobów materialnych i pozamaterialnych w celu wykonania własnej woli bez względu na sprzeciw lub współdziałanie innych jej uczestników¹⁰. Siła jest więc działaniem lub wpływem, a nie hipotetyczną możliwością, a jej wielkość zależy od przydatności w danym czasie i miejscu.

Warto jednak uwzględnić w ocenie siły, że w pewnej mierze wybór i sposób użytych zasobów zależy nie tylko od ich posiadania, ale systemu międzynarodowego. Dlatego tak ważne w określeniu siły państwa są możliwości oceny struktury międzynarodowej, w której może ono działać¹¹. Na siłę państwa wpływa zatem w znacznej mierze rodzaj środowiska międzynarodowego, w którym musi działać państwo¹².

W ostatnich latach można zaobserwować wzrost pozycji Brazylii na arenie międzynarodowej, a państwo to dołączyło do innych wschodzących potęg, których połączył termin BRIC. Brazylia nie bez przyczyny znalazła się wśród tej grupy państw, gdyż ze swoim potencjałem spełnia warunki, aby być mocarstwem. Mimo że od końca XX w. Brazylia przeżywa ogromny wzrost potęgi, to ciągle nie wykorzystwała drzemiącego w niej potencjału i nadal aktualne dla niej jest stwierdzenie, że „ma wielką przeszłość, lecz zawsze tak pozostanie”.

Czynniki siły: terytorium, ludność, ekonomia, wojsko

Pierwszym elementem, który przyczynia się do wzrostu siły Brazylii jest jej wielkie terytorium i liczba ludności. Brazylia z powierzchnią prawie 8,5 miliona km² zajmuje piąte miejsce wśród państw świata. Populacja ponad dwustumilionowa również daje jej piąte miejsce pod względem liczby ludności.

⁹ M. Kleinowski, *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa*, «Świat Idei i Polityki» 2010, t. 10, s. 52.

¹⁰ M. Sułek, *Podstawy potęgomii i potęgotetrii*, Kielce 2001, s. 57; L. Moczulski, *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999, s. 402.

¹¹ E.J. Wilson III, *Hard Power, Soft power, Smart Power*, «The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science» March 2008, vol. 616, no. 1, s. 111.

¹² Tamże, s. 112; F. Berenskoetter, *Unity in Diversity? Power in World Politics*, <http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/turin/Berenskoetter-turin%20paper%20power.pdf> (25.09.2017), s. 10; R.A. Dahl, *The concept of power*, «Behavioral Science» 1957, nr 3, s. 203, s. 213; P. Digester, *The Fourth Face of Power*, «Journal of Politics» 1994, vol. 54, no. 4, s. 990.

Tabela 1. Terytorium i liczba ludności określające pozycję wybranych państw (również UE) i Brazylii

Wskaźnik	UE	USA	Rosja	Chiny	Brazylia	Indie
Obszar w mln km ²	4,14	9,52	17,1	9,59	8,5	3,28
Ludność w mln	451	321	142	1367	209	1354

Źródło: www.sipri.org (23.01.2020).

Kolejnym elementem określającym potęgę państw jest czynnik ekonomiczny. W Brazylii model ekonomiczny, inspirowany jest wzorami europejskimi i modelem państwa dobrobytu. Na współczesny rozwój Brazylii wpłynęły reformy rozpoczęte przez Fernando Henrique Cardoso, które przeobraziły ten kraj w najsilniejsze południowoamerykańskie państwo. W 1993 r. została wprowadzona nowa waluta i opracowano plan naprawy gospodarki. Plan zakończył się sukcesem, a w 1994 r. główny twórca reform, Cardoso został wybrany prezydentem kraju¹³. Brazylia zaczęła w szybkim tempie odrabiać dystans dzielący ją od innych państw, które z racji obszaru, ludności i gospodarki aspirowały do pozycji potęgi¹⁴.

Najbardziej wymiernymi wskaźnikami, które określają wymiar siły w zakresie gospodarki, to wysokość PKB. Wskaźnik ten nie jest imponujący i nie może konkurować z gospodarką Japonii, ale wytrzymuje porównania z innym aspirującym państwem – Indiami czy Koreą Pd. Niemniej brazylijskie PKB jest mniejsze o 20% od Indii i ponad dwukrotnie mniejsze od Japonii, ale większe od Korei Południowej czy Republiki Południowej Afryki¹⁵.

Rezerwy walutowe Brazylii nie są zbyt imponujące, ale na stałym wysokim poziomie. Gorzej wygląda stosunek długu publicznego do PKB, ale wskaźnik ten nie przekracza alarmujących granic. Nie jest on tak duży jak w przypadku Stanów Zjednoczonych Ameryki, ale nie imponuje jak w przypadku Rosji. Dług publiczny liczony w stosunku do PKB Brazylii na poziomie 77% jest lepszy od średniej UE, na której modelu rozwoju społecznego Brazylia się wzoruje. Daleko im jednak w tej kategorii do liderów unijnych (Niemcy) ale również outsiderów (Włochy, Grecja).

¹³ M. Malinowski, *Brazylia: Republika. Dzieje Brazylii w latach 1889–2010*, Warszawa 2013, s. 383.

¹⁴ J. Wódka, „Nowa” mocarstwowość w kształtującym się ładzie międzynarodowym. Przykład Brazylii i Turcji, [w:] J. M. Fischer, P. Olszewski (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, Warszawa 2013, s. 241.

¹⁵ Łoś R., *Soft power of India*, «Historia i polityka» 2019, nr 35, s. 9–23.

Brazylia w tej mierze również zdecydowanie wyprzedza państwa zadłużone jak Stany Zjednoczone Ameryki czy Japonię¹⁶.

W regionie Brazylii pod każdym względem jest silniejsza od Argentyny, ma lepszy wskaźnik wzrostu PKB i nieco korzystniejszy stosunek długu publicznego do PKB. Skala gospodarki wpływa również na istnienie korzystnych wskaźników: bilansu handlowego, który jest sześciokrotnie wyższy oraz rezerw walutowych, które są dziewięciokrotnie większe w porównaniu z Argentyną.

Tabela 2. Podstawowe wskaźniki określające pozycję ekonomiczną wybranych państw i Brazylii

Wskaźnik	UE	Rosja	USA	Chiny	Brazylia	Indii
PKB (w bln USD)	16,4	1,2	18,5	11,2	2,0	1,92
Bilans handlowy (mld USD)	+17,8	+8	-47,6	+0,4	+30	-6,7
Rezerwy walutowe (mld USD)	346	405	120	3053	374	490
Dług publiczny do PKB (%)	83	17	106	46	77	69
Wzrost gospodarczy (%)	1,9	-0,8	1,2	6,9	1,7	3,1

Źródło: www.unctad.org (12.01.2020).

Czynnik militarny jest elementem siły, który nie można przeceniać, pomimo że siła wojskowa przestała być tradycyjnym testem mocarstwowości¹⁷. Dążenie do zdobycia i utrzymania pozycji mocarstwa regionalnego nie może się obejść bez siły zbrojnej¹⁸. Zakres siły militarnej można określić przy pomocy kilku wskaźników, wśród których najważniejsze są wydatki na zbrojenia. Wydatki Brazylii rządu 29 mld dolarów lokują ją na 11. miejscu w świecie, tuż za Włochami, ale przed Australią. Niemniej na kontynencie Ameryki południowej, nie ma państwa, które jest w stanie zagrozić Brazylii. Argentyna z wydatkami ponad 4 mld dolarów zajmuje dopiero 37. miejsce¹⁹. Ponadto wydatki Brazylii na zbrojenia są większe od wydatków innych państw Ameryki Południowej razem wziętych. Oczywiście Brazylia nie jest w stanie konkurować w tym względzie z państwami, których interesy są rozległe, jak Chiny i Stany Zjednoczone

¹⁶ www.tradingeconomics.com

¹⁷ S. Perlo-Freeman, C. Perdomo, E. Skons, P. Stalenheim, *Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI Yearbook 2009, s. 179–211.

¹⁸ J. Spyra, *Mocarstwowe aspiracje Brazylii w kontaktach regionalnych*, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako wschodzące mocarstwo*, Warszawa 2013, s. 155.

¹⁹ <http://www.globalfirepower.com> (3.05.2020).

Ameryki. Wielkość i aspiracje wymuszają na tych państwach konieczność zaangażowania się w różnych rejonach świata.

Kolejny wskaźnik jest wyznaczony przez liczebność sił zbrojnych. Nie jest to główny czynnik określający możliwości wojskowe, ale nie zmienia to faktu, że liczebność sił zbrojnych pozostaje w bezpośrednim związku z możliwościami obronnymi państwa. Dla określenia potencjału militarnego pozostaje zatem nadal ważna liczba żołnierzy, w tym rezerwy oraz żołnierzy stacjonujących w bazach poza krajem. Tu Brazylia może nie imponuje w zestawieniu z globalnymi potęgami, ale zakres ich stawia ją w pozycji regionalnych mocarstw.

Kolejnym jest uzbrojenie, które uwzględnia kilka rodzajów wojsk, charakter potencjalnych zagrożeń i czynników geopolitycznych. Ważny jest zatem potencjał i osiągnięcie właściwych proporcji określonych rodzajów sił zbrojnych i stosowne do nich wyposażenie²⁰. Brazylia nie ma broni nuklearnej, ale ma lotniskowiec i realizuje plany konstrukcyjne budowy atomowych okrętów podwodnych. Potężnych inwestycji dokonuje brazylijskie przedsiębiorstwo *Embraer*, który silnie zaangażowane jest w sferze militarnej. Tu też struktura posiadanego sprzętu niejednoznacznie określa, czy Brazylia gotowa jest na wychodzenie poza kontynent. Jeżeli tak jest, to raczej poprzez udział w misjach pokojowych na obszarze Ameryki Łacińskiej i Afryki.

Tabela 3. Podstawowe wskaźniki określające pozycję militarną wybranych państw i Brazylii

Wskaźnik	UE	Rosja	USA	Chiny	Brazylia	Indie
Liczba żołnierzy (w tys.)	955	766	1400	2335	334	1395
Rezerwa żołnierzy (w tys.)	910	2485	1100	2300	1600	2100
Wydatki zbrojeniowe (w mld USD rocznie)	128	46	606	225	29	64
Czołgi	2640	15398	8848	9150	1230	4292
Siły powietrzne	4010	13444	3547	2942	706	2123
Okręty wojenne	280	415	352	714	120	285

Źródło: www.globalfirepower.org (20.01.2020).

²⁰ *The Military Balance Report 2018*, International Institute of Strategic Studies, London 2016; www.globalfirepower.org (3.07.2019); www.sipri.org (23.02.2019); *The Military balance Report 2017*: www.iiss.org (22.12.2018).

Brazylia jest największą militarną potęgą w regionie, zarówno, jeśli chodzi o liczebność armii, jakość uzbrojenia, jak i wydatki na ten cel. Dysponuje nowoczesnymi technologiami, czego przykładem jest uruchomiony w 2004 r. system SIVAM do monitoringu zmian klimatycznych w Amazonii, który jednak w razie potrzeby może być wykorzystywany do zwykłej inwigilacji terenu. Brazylia prowadzi również swój niezależny program kosmiczny. Lista rankingowa *global fire power*, badająca siłę militarną państw lokuje Brazylię na 10 miejscu w świecie.

Wyrazem zaangażowania politycznego Brazylii oraz posiadania silnej armii jest użycie jej w służbie ONZ. Brazylia zaangażowana jest w misje peacekeeping, wśród których najważniejsze to misje prowadzone w latach 1995–1997 w Angoli (UNAVEM III, United Nations Angola Verification Mission III) gdzie z zaangażowano ponad 4000 osób personelu wojskowego. Od 2004 r. Brazylia uczestniczy w misji na Haiti (MINUSTAH, United Nations Stabilization Mission in Haiti)²¹. Na wyspie tej po przewrocie w 2004 r. wybuchły zamieszki i Rada Bezpieczeństwa ONZ rezolucją nr 1529 utworzyła Tymczasowe Siły Wielonarodowe (MIF) złożone z wojsk północnoamerykańskich, francuskich, kanadyjskich i chilijskich. W tym samym roku misje zastąpiono MINUSTAH. Wśród uczestników misji było 6700 żołnierzy, ponad 1600 policjantów i ponad 700 cywilnych personelu. Brazylia dostarczyła około 1200 personelu, głównie wojskowego²². Udział Brazylii uległ zwiększeniu w 2010 r., kiedy Haiti nawiedziło trzęsienie ziemi. Wówczas misja wojskowa została powiększona, a jej kierownictwo po Francji przejęła Brazylia²³.

Miękkie zasoby siły i dyplomacja

Wschodząca potęga Brazylii nie opiera się zatem jedynie na potencjale gospodarczym czy sile militarnej, dlatego to południowoamerykańskie państwo uczy się i sukcesywnie wdraża soft power, dzięki czemu kreuje

²¹ M.M. Valenca, G. Carvalho, *Soft Power, Hard Aspirations: the shifting Role of Power in Brazilian Foreign Policy*, «A Journal of the Brazilian Political Science Association» 2014, nr 8, s. 82.

²² K. Cholewińska, T. Rudowski, *Udział Brazylii w misji stabilizacyjnej na Haiti w kontekście jej mocarstwowych aspiracji*, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013, s. 229–230.

²³ *Global Brazil and U.S.-Brazil relations*, Independent Task Force Report nr 66, Council of Foreign Relations, 2011, s. 56, <http://www.cfr.org/brazil/global-brazil-us-brazil-relations/p25407> (12.02.2015).

swój wizerunek i wpływy na świecie. Sprzyja temu system polityczny, stopniowo ewoluujący ku demokracji. Pomimo że istniały tu reżimy wojskowe to obecnie w Brazylii wybory są wolne, istnieje wolność słowa, wyznania, prawo wyborcze, a odrębność władzy wykonawczej, ustawodawczej i sędziowskiej jest zagwarantowana²⁴. Brazylia rozpoczęła przemiany 1985 r. pod rządami prezydentów: Fernando H. Cardoso (1995–2002) oraz Luiza Inaco Lula da Silva (prezydent 2003–2010).

W okresie prezydentury tych dwóch polityków w Brazylii nadano reformom wymiaru bardziej społecznego. Wielkie znaczenie przypisano programom socjalnym, z których najważniejszy był *Fome Zero* (Zero Głodu) oraz *Bolsa Escola* (stypendia szkolne dla najuboższych) czy w końcu *Bolsa Familia* – inicjatywy, której zadaniem było zintegrowanie wszystkich programów pomocy socjalnej. Programy socjalne zaczęły mieć wpływ na skuteczną walkę z biedą, ale też były korzystne dla postrzegania Brazylii w różnych regionach, w tym Afryce.

Brazylia dysponując znacznymi zasobami zaczęła angażować się w pomoc dla Afryki, co przychodzi jej łatwo, gdyż od dawna podkreśla swoje afrykańskie korzenie przynajmniej połowy swego społeczeństwa²⁵. Pomoc Brazylii udzielana jest poprzez najważniejszą Agencję ds. Współpracy (ABC, Agencia Brasileira de Cooperacao), która koordynuje działania funduszy brazylijskich działających na tym obszarze. Skala działania nie jest mała – liczy blisko 500 mln dolarów i głównie koncentruje się na rozwoju szkolnictwa różnych szczebli, w tym medycznego, wspieraniu rozwoju rolnictwa, polityki zdrowotnej oraz pomocy w rozwoju zawodowym kobiet i młodzieży²⁶.

Brazylia w ten sposób buduje swoją pozycję na wielu płaszczyznach. Efekty tych działań mają pozytywne aspekty zarówno w sferze społecznej jak i ekonomicznej. Brazylia staje się wzorcem postrzeganym jako kraj zamożny i wzór dla afrykańskich partnerów. W relacjach z beneficjentami

²⁴ M. Sawicka, *Brazylijskie wybory prezydenckie 2010 roku*, «Ameryka Łacińska» 2011, nr 2, s. 34.

²⁵ Duża część tej współpracy dotyczy obszarów portugalskojęzycznych. Brazylijskie programy pomocowe koncentrują się raczej na współpracy technicznej i transferze wiedzy niż na dotacjach czy pożyczkach dla państw rozwijających Wspólnoty Krajów Portugalskojęzyczne (comunidade Dos Paises de Lingua Portuguesa) do której należy min. Brazylia, Angola, Republika Zielonego Przylądka, Gwinea Bissau, Mozambik, Wyspy Świętego Tomasza i Książęce.

²⁶ J. Petelczyc, *Brazylia jako lider pomocy na linii Południe – Południe, Casuc Afryki*, [w:] M.F. Gawrycki (red), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013, s. 217–220. Szczególnie ważne są brazylijskie programy mające na celu wspierania rolnictwa – *Fome Zero* (Zero głodu) i poprawę opieki zdrowotnej – *Bolsa Familia*.

Brazylia zawsze podkreśla zasady wzajemnego szacunku, suwerenności i współpracy.

Szczególne znaczenie ma skala pomocy udzielanej krajom Afryki w zakresie opieki medycznej. Brazylia dzieli się doświadczeniami w zakresie własnej opieki medycznej, postuluje dostęp do tańszych leków, co w przypadku państw afrykańskich ma duże znaczenie. W 2006 r. Brazylia była wśród pięciu państw założycieli UNITAID, której celem jest zapewnienie łatwiejszego dostępu do leków na najgroźniejsze choroby²⁷. Brazylia pomaga i jej pomoc skierowana jest głównie do państw Ameryki Południowej i Karaibów oraz państw, głównie portugalskojęzycznej, Afryki²⁸.

Brazylijska dyplomacja również wpływa na poszerzenie znaczenia tego kraju. Brazylia od początku swego istnienia starała się uregulować swe problemy na drodze dyplomatycznej²⁹. Ma doświadczenia w rozmowach multilateralnych, w swej historii uczestniczyła w interwencjach humanitarnych, promuje politykę opartą na instytucjonalności w Ameryce Południowej³⁰. W kwestiach celów polityki zagranicznej Brazylia zmierza konsekwentnie do osiągnięcia mocarstwowej pozycji w Ameryce Południowej³¹. Brazylia zwiększyła swoją aktywność w organizacjach międzynarodowych, domagając się wzmocnienia głosu południa w sprawach globalnych oraz demokratyzacji procesów decyzyjnych w takich instytucjach jak Światowa Organizacja Handlu czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy³². Co ważne, Brazylia przewodzi dwóm organizacjom regionalnym: MERCOSUR (Mercado Común del Sur – Wspólny Rynek Południa) i UNASUR (Unia Narodów Południowoamerykańskich Unión de Naciones Suramericanas). MERCOSUR to najważniejsza ekonomiczna organizacja regionalna. Organizacje te dają Brazylii duże możliwości rozszerzania swojej strefy wpływów na kontynencie oraz pozwalają negocjować wolny handel z UE i innymi krajami.

²⁷ J. Wódka, „Nowa” mocarstwowość w kształtującym się ładzie międzynarodowym. Przykład Brazylii i Turcji, [w:] J.M. Fischer, P. Olszewski (red.), *System euroatlantyczny w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, Warszawa 2013, s. 259–260.

²⁸ E. Hubner, *Official Development Assistance: Emerging Outreach, D + C Development and Cooperation*, <http://www.dandc.eu/articles/220452/index.en.shtml> (7.02.2015).

²⁹ B. Znojek, *Brazylia i jej międzynarodowe ambicje*, «Polski Przegląd Dyplomatyczny» 2011, t. 60, nr 2, s. 10 i n.

³⁰ M.M. Valenca, G. Carvalho, *Soft Power...*, s. 66–94.

³¹ Zob. A. Oberda Monkiewicz, *Ameryka Łacińska w polityce zagranicznej Brazylii – niedokończony projekt przywództwa regionalnego*, «Studia Politologiczne» 2020, vol. 55.

³² B. Znojek, *Brazylia i jej międzynarodowe ambicje*, «Polski Przegląd Demokratyczny» 2011, nr 2, s. 9.

Obszarem oddziaływania i wykorzystania w znaczeniu *soft power* są dobre usługi. Brazylia odegrała znaczną rolę w tworzeniu porozumienia w Wenezueli i Kolumbii. Działania te są przykładem tego, że Brazylia może wykorzystać swoją wielkość i jest w stanie narzucić pokojowe rozwiązanie.

Brazylia poświęciła wiele uwagi wzmocnieniu swoich relacji z resztą „globalnego południa”, przede wszystkim z Chinami (choć Chiny szybko stają się bardziej konkurentem Brazylii niż partnerem), Indiami oraz innymi krajami Afryki i Azji należących do *Comunidade dos Países de Língua Portuguesa* (Wspólnota Krajów Portugalskojęzycznych / CPLP), w szczególności Angoli.

Nacisk na współpracę z krajami Południa spowodował niepewność w stosunkach Brazylii z Europą i Stanami Zjednoczonymi. Ze względu na historię, język i kulturę, a także interes gospodarczy, Brazylia ma bliskie związki z UE, obecnie „partnerem strategicznym” i (po Chinach i Stanach Zjednoczonych) trzecim najważniejszym partnerem handlowym Brazylii. Co więcej, Brazylia to kraj raczej o zachodniej tożsamości, który nie buduje swej pozycji na kontrze do Zachodu. Oczywiście zachowuje pewną odrębność, a w przypadku celów politycznych kraj ten wyraźnie artykułuje swoją opinię jako kraj o korzeniach europejskich³³.

Poprawne są stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, aczkolwiek w cieniu wpływów Waszyngtonu na całą zachodnią półkulę. Wraz ze wzrostem potęgi Brazylii nieuniknione było pojawienie się sprzeczności we wzajemnych relacjach, ale o żadnej otwartej walce nie może być mowy. Niemniej Brazylia oparła się amerykańskiej agendzie integracji gospodarczej obu Ameryk, wykorzystując niemniej bliskość geograficzną, która powoduje, że Stany Zjednoczone są największym partnerem handlowym i źródłem inwestycji w Brazylii.

Jednym z najczęściej powtarzanych zagadnień w określeniu tożsamości Brazylii jest konieczność zdefiniowania zakresu brazylijskiej kultury. Kultura brazylijska ma z czego czerpać wzorce, ale też poszukiwać swojej własnej przestrzeni, pomijając kompleks naśladownictwa³⁴. Najbardziej znanym pisarzem jest Paulo Coelho, którego dzieła są światowymi bestsellerami. Dobrze radzi sobie kino, które stopniowo znajduje uznanie w świecie. Począwszy od lat 80. narasta zainteresowanie brazylijską szkołą

³³ S. Sefaty, *Moving into a post-Western world*, «The Washington Quarterly» 2011, t. 34, nr 2, s. 12–13.

³⁴ M. Malinowski, *W poszukiwaniu brazylijskości. Główne nurty brazylijskiej myśli społecznej w XX wieku*, Warszawa 2011, s. 364.

walki – *capoeira*. Popularność obu form popkultury rośnie, przyczyniając się do wzrostu zainteresowania historią i kulturą Brazylii.

Jednym z głównych źródeł soft power w Brazylii jest sport. Dotyczy to szczególnie męskiej drużyny w piłce nożnej (Canarinhos), która pięciokrotnie zdobyła tytuł mistrzów świata i wielokrotnie triumfowała w Copa America³⁵. Tak pozytywny wizerunek brazylijskiej piłki nożnej oddziałuje również na atrakcyjność międzynarodową państwa. Dowodem na to jest powierzenie Brazylii organizacji Mistrzostw Świata w piłce nożnej w 2014 oraz Igrzysk Olimpijskich w 2016 r. Obie te imprezy wymagały od Brazylii olbrzymich nakładów finansowych na budowę i rozwój wciąż słabo rozwiniętej infrastruktury. Organizacja takich przedsięwzięć to nie tylko inwestycje finansowe, ale także kreowanie wizerunku państwa, która może przynieść niewyobrażalne korzyści na polu gospodarczym, politycznym czy finansowym. Już sam fakt, że Brazylia jest pierwszym państwem południowoamerykańskim, w którym rozbłysł płomień olimpijski, dodatkowo zwiększa moc brazylijskiego miękkiego oddziaływania³⁶.

Słabiej wyglądają inne ważne elementy soft power. Brazylijczyk tylko raz został laureatem nagrody Nobla, co oczywiście nie eliminuje możliwości oddziaływania tego kraju, ale główny konkurent Brazylii, Argentyna ma ich kilku. W zakresie popkultury liczy się kultura karnawałów, która cieszy się światowym uznaniem³⁷. Na korzyść brazylijskiego soft power wpływa język i związana z tym możliwość poczucia związków z kulturą europejską. Stąd łatwiej oddziaływać kulturowo, szczególnie na obszarach byłych kolonii Portugalii w Afryce, nawet poprzez sprzedaż brazylijskich seriali telewizyjnych, które są niezbyt ambitnych lotów.

³⁵ Na 45 rozgrywek w turnieju Copa Ameryka Brazylia triumfowała 7 razy, Argentyna 15, a Urugwaj 14. Mniejsze znaczenie mają reprezentacje Peru – dwukrotnie, Paragwaj – dwukrotnie oraz Boliwia i Kolumbia po raz.

³⁶ A. Traczyk, „Miękkie” mocarstwo: sport jako źródło soft power w Brazylii, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013, s. 255–256. *Rapid growth markets soft power index. Spring 2012*, Ernst&Young, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Rapid-growth_markets_soft_power_index:Spring_2012/\\$FILE/softpowerindex.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Rapid-growth_markets_soft_power_index:Spring_2012/$FILE/softpowerindex.pdf) (12.02.2015).

³⁷ J.S. Nye, jr, *The Future of Power*, New York 2011, s. 177.

Udział składników potęgi w sile państwa: charakter środowiska międzynarodowego a pozycja Brazylii

Jak nadmieniono, na siłę państwa ma wpływ charakter systemu międzynarodowego. Dlatego tak ważne w określeniu siły państwa jest struktura międzynarodowa, w której ona działa. Należy zatem uznać, że określenie siły Brazylii jest zależne od charakteru relacji między uczestnikami środowiska międzynarodowego³⁸.

W środowisku opartym na współpracy inni uczestnicy traktowani są jako partnerzy. Współpracujące strony są elastyczne i kreatywne w poszukiwaniu nowych rozwiązań, a stosowane narzędzia wpływu przynależą głównie do kategorii ekonomicznych i *soft power*. Mniejsze znaczenie ma wielkość państwa w rozumieniu powierzchni i liczby ludności. Na wzrost działań i wzajemnych relacji wpływają w podobnej skali czynniki związane ze sprawnością instytucji państwa i woli wspólnoty w realizacji jego celów.

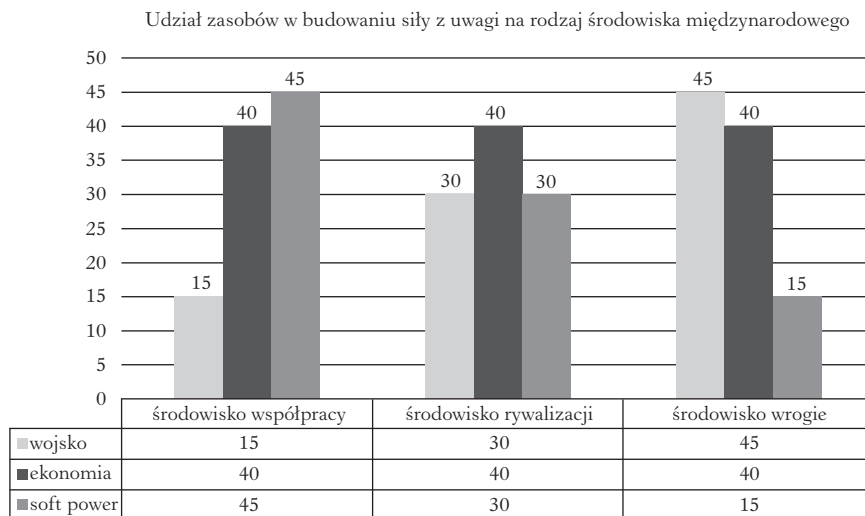
Gdy otoczenie międzynarodowe postrzegane jest w kategoriach rywalizacji lub współzawodnictwa, to strona przeciwna traktowana jest jako rywal, z którym należy współzawodniczyć. Nie dąży się do likwidacji przeciwnika, ale traktuje się go jako konkurenta, co nie wyklucza jednak możliwości współpracy. Takie postrzeganie oznacza, że użyte być mogą bardzo zrównoważone komponenty siły. Większą rolę zaczynają odgrywać czynniki wojskowe, które sprzyjają budowie systemu państw sojuszniczych. Wzrasta rola czynników związanych z masą krytyczną, lecz one nie przesądzają o wzroście siły ogólnej państwa. Dużą rolę pełnią nadal czynniki związane z ekonomią. Wzrasta znaczenie instytucji państwa, które wpływa na podniesienie siły szczególnie w przypadku reżimów odznaczających się sprawną władzą wykonawczą.

Gdy otoczenie postrzegane jest jako wrogie, to dominuje we wzajemnych relacjach walka. Zakłada się wówczas, że korzyści jednej strony oznaczają stratę drugiej i jakakolwiek kooperacja jest niemożliwa. Dla kształtowania relacji większe znaczenie mają wszelkie elementy związane z potencjałem ekonomicznym, zasobami naturalnymi, położeniem geo-

³⁸ E.J. Wilson III, *Hard Power, Soft power, Smart Power*, «The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science» 2008, vol. 616, no. 1, s. 111. B. Ociepka, *Nowa dyplomacja publiczna- perspektywa teorii stosunków międzynarodowych i komunikowania politycznego*, «Przegląd Strategiczny» 2012, nr 1, s. 134.

graficznym, posiadanyimi zasobami ludzkimi, wielkością terytorium oraz oczywiście środkami militarnymi³⁹.

Wykres 1. Udział poszczególnych zasobów siły w środowisku współpracy, rywalizacji i walki

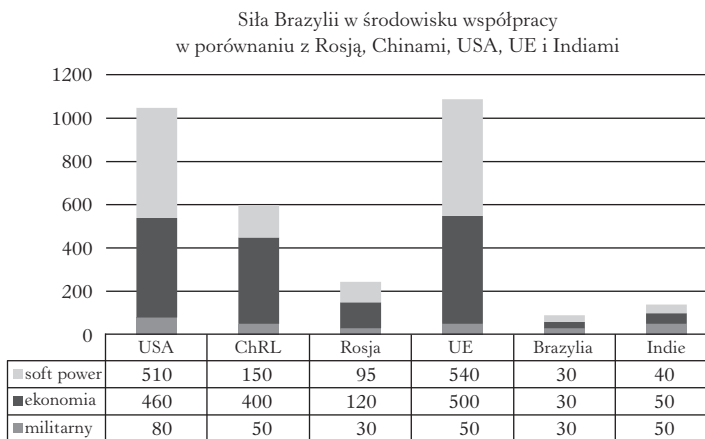
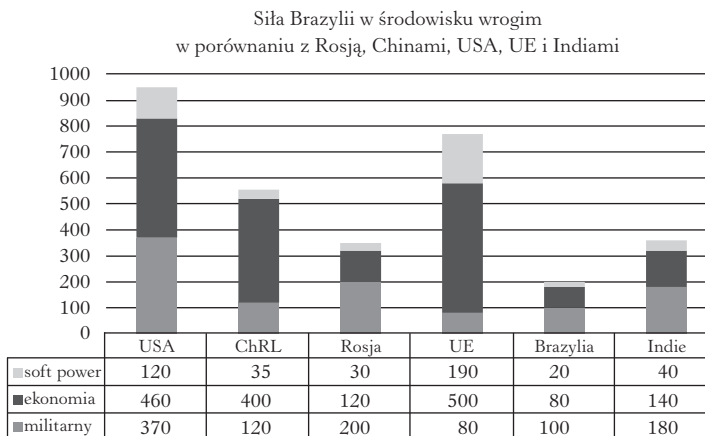
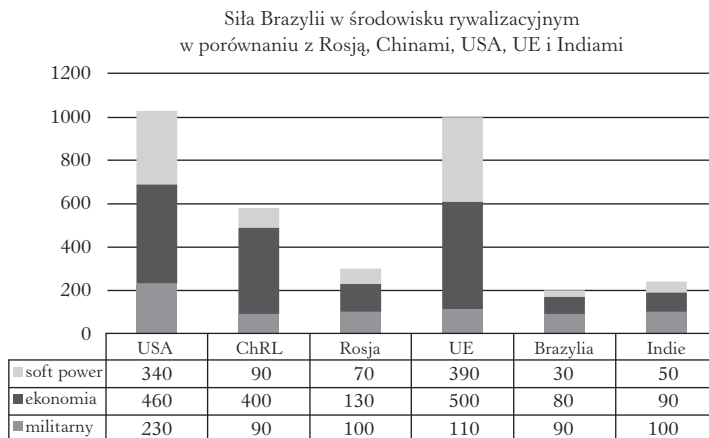

Źródło: badania własne.

Relacje w stosunkach międzynarodowych są oczywiście konglomeratem wszystkich trzech podstawowych form – walki, współpracy i rywalizacji, a ich wzajemny stosunek ulega nieustannym dynamicznym zmianom. Przez to państwa muszą być przygotowane na konieczność zmiany użytego rodzaju siły, stąd ważny jest również zakres posiadanej potęgi potencjalnej.

³⁹ R. Łoś, *Siła współczesnych państw. Ujęcie teoretyczne*, «Przegląd Politologiczny» 2018, nr 2, s. 31–44.

Wykres 2. Udział poszczególnych zasobów w sile państw z uwzględnieniem środowiska międzynarodowego

Źródło: badania własne.

Brazylia zyskuje na znaczeniu, gdy środowisko, w którym działa jest nastawione na rywalizację. Potrafi wykorzystać swoje możliwości a nawet zyskuje niewielką przewagę nad głównymi rywalami, jeśli uwzględni się jej znaczne terytorium i liczbę ludności. Ten czynnik odgrywa również znaczną rolę jako wspomagający potęgę Brazylii w środowisku wrogim. W środowisku przyjacielskim struktura siły Brazylii jest zdecydowanie gorsza, co może tłumaczyć nieskuteczność pewnych działań dyplomatycznych.

Brazylia boryka się także z poważnymi problemami. Jej infrastruktura jest słaba, system prawny przeciążony, niepokoić może wysoki wskaźnik morderstw i korupcji. Konkurencyjność ekonomiczna nie jest już tak dobra, a wzrost produktywności jest powolny, jednakże Brazylia jest siedzibą kilku światowych korporacji, które odniosły sukces. W przeciwieństwie do innych aspirujących potęg, Brazylia jest wyjątkowym krajem bez znaczącego wewnętrznego konfliktu językowego, kulturowego, rasowego, etnicznego, religijnego lub regionalnego⁴⁰.

Podsumowanie

Z uwagi na asymetrię wśród państw Ameryki Południowej – Brazylii trudno jest uniknąć roli lidera. Brazylia zaczęła odgrywać aktywną rolę w sprawach regionalnych i światowych proporcjonalnie do jej wielkości, zarówno w sferze posiadanego terytorium jak i populacji, gospodarki, zasobów naturalnych oraz militarnych środków oddziaływania. Brazylia zaczęła przyjmować tę rolę stopniowo, nawet przy akceptacji Stanów Zjednoczonych Ameryki. Aktywność Brazylii stała się również przyczyną podejrzania o brazylijski „imperializm”. Nasiliło się to szczególnie od końca XX wieku, gdy dominacja Brazylii w regionie stała się coraz bardziej widoczna.

Bez wątpienia, Brazylia dzięki silniejszej gospodarce czy potencjałowi terytorialnemu i demograficznemu, jest w stanie odegrać znaczną rolę w systemie międzynarodowym, jednakże jest to niewystarczające dla rozwiązania problemów w światowej polityce. Dlatego też ważne dla niej jest posiadanie silnej armii, zasobów naturalnych, które może wykorzystać rozwijająca się gospodarka. Powinno to współgrać z umiejętnym wykorzystaniem wpływów kulturowych, wartości, umiejętności koncyliacyjnych,

⁴⁰ J. Spyra, *Mocarstwowe aspiracje Brazylii w kontekście regionalnym*, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013.

które umożliwiają współpracę, zawiązywanie sojuszy oraz budowanie instytucji, które ugruntowują wpływ⁴¹. Brazylia jako gracz na arenie międzynarodowej ma szansę stać się liczącym się aktorem, który aby w pełni wykorzystać swój potencjał powinien usprawnić proces zarządzania państwem i wykształcić poczucie wspólnoty. Brazylia mając znaczne możliwości, jest w stanie wypełnić lukę, współtworząc złożoną rzeczywistość na kontynencie, który wymaga zdecydowanego lidera. W ciągu ostatnich dwudziestu lat obecność i wpływy Brazylii na świecie znacznie wzrosły. Głębokie zmiany, jakie nastąpiły w globalnym porządku od zakończenia zimnej wojny szczególnie utrata znaczenia przez Zachód w polityce światowej, stworzyły możliwości i przestrzeń dla wzrostu znaczenia nowych mocarstw, które mogą współtworzyć ład międzynarodowy. Uwzględniając charakterystykę obecnego ładu globalnego, Brazylia ma szansę stać się jednym z państw, które będą miały wpływ na porządek światowy, pod warunkiem osiągnięcia równowagi wszystkich instrumentów wpływu.

Bibliografia

- Cammack P., *Smart Power and US Leadership: A Critique of Joseph Nye*, «49th Parallel An Interdisciplinary Journal of North American Studies Issue 22», Autumn 2008.
- Berenskoetter F., *Unity in Diversity? Power in World Politics*, <http://www.eisa-net.org/berbrugaeisa/files/events/turin/Berenskoetter-turin%20paper%20power.pdf> (25.09.2019).
- Cholewińska K., Rudowski T., *Udział Brazylii w misji stabilizacyjnej na Haiti w kontekście jej mocarstwowych aspiracji*, [w:] M. F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013.
- Dahl R.A., *The concept of power*, «Behavioral Science» 1957, nr 3.
- Digester P., *The Fourth Face of Power*, «Journal of Polititics» 1994, vol. 54, no. 4.
- Fontana B., *Hegemony and Power: on the Relation Between Gramsci and Machiavelli*, London 1993.
- Hardt M., Negri A., *Imperium*, tłum. A. Kołbaniuk, S. Ślusarski, Warszawa 2005.
- Hubner E., *Official Development Assistance: Emerging Outreach, D + C Development and Cooperation*, <http://www.dandc.eu/articles/220452/index.en.shtml> (7.02.2019).
- Hungtington S.P., *The Lonely Superpower*, «Foreign Affairs» 1999, vol. 2.
- Kagan R., *Pourót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009.
- Kleinowski M., *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa*, Toruń 2010.
- Kuźniar R., *Polityka i siła. Studia strategiczne. Zarys problematyki*, Warszawa 2005.
- Łoś R., *Siłą współczesnych państw. Ujęcie teoretyczne*, «Przegląd Politologiczny» 2018, nr 2.
- Łoś R., *Soft power of India*, «Historia i polityka» 2019, nr 35.
- Malinowski M., *Brazylia: Republika. Dzieje Brazylii w latach 1889–2010*, Warszawa 2013.
- Malinowski M., *W poszukiwaniu brazylijskości. Główne nurty brazylijskiej myśli społecznej w XX wieku*, Warszawa 2011.

⁴¹ P. Cammack, *Smart Power and US Leadership: A Critique of Joseph Nye*, «49th Parallel An Interdisciplinary Journal of North American Studies Issue 22» Autumn 2008, s. 4.

- Moczulski L., *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999.
- Morgenthau H.J., *Politics Among Nations*, New York 1948.
- Nye J.S., jr, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Warszawa 2007.
- Nye J.S., jr, *The Future of Power*, New York 2011.
- Oberda Monkiewicz A., *Ameryka Łacińska w polityce zagranicznej Brazylii – niedokończony projekt przywództwa regionalnego*, «Studia Politologiczne» 2020, vol. 55.
- Ociepka B., *Nowa dyplomacja publiczna – perspektywa teorii stosunków międzynarodowych i komunikowania politycznego*, «Przegląd Strategiczny» 2012, nr 1.
- Pietraś M., *Pozimnowojenny ład międzynarodowy*, [w:] M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin 2006.
- Petelczyc J., *Brazylia jako lider pomocy na linii Południe – Południe, Casuc Afryki*, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013.
- Posen Barry R., *From Unipolarity to multipolarity: transition in sight*, [w:] G.J. Ikenberry, M. Mastanduno, W.C. Wohlforth (red.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge 2011.
- Sawicka M., *Brazylijskie wybory prezydenckie 2010 roku*, «Ameryka Łacińska» 2011, nr 2.
- Sefaty S., *Moving into a post-Western world*, «The Washington Quarterly» 2011, t. 34, nr 2, 2011.
- Spyra J., *Mocarstwowe aspiracje Brazylii w kontaktach regionalnych*, [w:] M. F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako wschodzące mocarstwo*, Warszawa 2013.
- Sulek M., *Modelowanie i pomiar potęgi państw w stosunkach międzynarodowych*, «Stosunki Międzynarodowe» 2003, nr 3–4.
- Sulek M., *Podstawy potęgonomii i potęgometrii*, Kielce 2001.
- Touraine A., *A New paradigm at for understand today's world*, Cambridge 2007.
- Wilson III E.J., *Hard Power, Soft power, Smart Power*, «The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science» March 2008, vol. 616, no. 1.
- Wódka J., *„Nowa” mocarstwowość w kształtującym się ładzie międzynarodowym. Przykład Brazylii i Turcji*, [w:] J. M. Fischer, P. Olszewski (red.), *System euroatlantyckie w wielobiegunowym ładzie międzynarodowego*, Warszawa 2013.
- Wójcik A., *Dylemat potęgi: praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Traczyk A., *„Miękkie” mocarstwo: sport jako źródło soft power w Brazylii*, [w:] M.F. Gawrycki (red.), *Brazylia jako mocarstwo wschodzące*, Warszawa 2013.
- Valenca M.M., Carvalho G., *Soft Power, Hard Aspirations: the shifting Role of Power in Brazilian Foreign Policy*, «A Journal of the Brazilian Political Science Association» 2014, nr 8.
- Znojek B., *Brazylia i jej międzynarodowe ambicje*, «Polski Przegląd Dyplomatyczny» 2011, nr 2.